

НАВЧИМО ДІТЕЙ ШАНУВАТИ СЕБЕ ТА ІНШИХ ЛЮДЕЙ

Наталія ДЯТЛЕНКО, завідувач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти ІІПО Київського університету імені Бориса Грінченка, канд. психол. наук, доцент

Результати інноваційної діяльності педагогів дозволили утвердити альтернативність педагогічних систем; подолати стереотипи педагогічної і управлінської діяльності щодо нових цілей та стратегій в освіті; розширити мережу інформаційних джерел; утвердити соціально-педагогічну роль ініціативи освітян.

Олександр УДОД,
директор Інституту інноваційних технологій і змісту освіти
МОН України, проф., д-р іст. наук

Інтерес до питання розвитку в дітей поваги до себе та інших став можливим в умовах сучасних інноваційних змін у суспільстві. Тривалий час така моральна риса, як самоповага, лише декларувалася. Насправді все робилося для того, щоб людина була слухняним знаряддям у руках чиновників та партійних функціонерів. Сьогодні виховання в дітей самоповаги — шанобливого, гідного, ціннісного ставлення до себе — стало однією з провідних ідей особистісно орієнтованої гуманістичної педагогіки не лише в Україні, а й у всьому світі.

Не випадково в цьому матеріалі об'єднані такі категорії, як самоповага і повага до інших. Виявляється, це характеристики одного порядку, і вони складаються в дитини не ізольовано, а переплітаючись між собою. Дбаючи про самоповагу дитини, ми тим самим актуалізуємо її систему ціннісних орієнтацій, а вона, у свою чергу, шануючи та оберігаючи в собі якісь певні важливі якості, що підтверджують її цінність, неминуче стане їх поціновувати і в інших людей.

Утім, наразі педагоги бувають не готовими до розмови про виховання таких характеристик у дітей. Педагогу бракує теоретичної та практичної компетентності щодо цих питань, особливо коли йдеться про самоповагу. Це й не дивно. Досі такого не навчали у вищих на-

вчальних закладах, з острахом і настороженістю до них звертаються на рівні курсів підвищення кваліфікації чи методичних семінарах.

Розглянемо детальніше, що таке самоповага, як вона виявляється в дітей і які чинники на неї впливають. *Самоповага, повага до себе, шанобливе ставлення до себе, ціннісне ставлення до себе* — це внутрішня моральна риса людини, яка засвідчує позитивне в цілому, тепле, приязне, прихильне ставлення до себе самого. Самоповага дошкільника проявляється насамперед у таких почуттях, як радість і вдовolenість собою, гордість за власну спроможність і успіхи, симпатія до себе тощо. Якщо малюк почувається скривдженим, у нього домінують інші почуття: страх, сором, гнів, розгубленість, тривога тощо. Дошкільник пишається передусім тими своїми якостями, які підтримують і схвалюють авторитетні дорослі: батьки, вихователі, родичі.

Процес формування самоповаги в дитини відбувається як саморух, що обумовлюється, з одного боку, індивідними (природними) особливостями (типом нервової системи, задатками, темпом розвитку), з другого — особливостями виховання в родині та дошкільному закладі. *Цим процесам важко нав'язати однозначні шляхи розвитку. Втім, можна сприяти певним тенденціям в особистісному розвитку дошкільника і допомогти йому виробити ціннісне ставлення до себе.* Саме про це поговоримо детальніше. Мова піде про таку організацію вихователем педагогічного процесу в ДНЗ, яка б сприяла самопізнанню, набуттю кожною дитиною позитивного досвіду успішної діяльності, підвищенню реалістичності самооцінок, оптимізації рефлексії.

Основним засобом виховання самоповаги в дошкільників слугує їх повноцінне активне включення в ігри з однолітками, спілкування з батьками, вихователями, різноманітну предметну діяльність і елементарну працю, організоване навчання. Слід звернути увагу, що спеціальні фронтально організовані заняття з дошкільниками з розвитку їхньої самоповаги — швидше виняток, ніж правило. Хоча, безумовно, правильно організовані, вони мають певну педагогічну цінність, яка полягає найперше в тому, що кожна дитина на цих зібраннях може відчувати дух колективізму, пережити уважне та приязне ставлення однолітків до себе, зрозуміти, що вона одна з багатьох. І якщо все-таки вихователь вдається до такої форми організації дітей, обов'язковою умовою її успішного проведення є суб'єкт-суб'єктна діалогова основа на тлі атмосфери взаємної симпатії та прихильності. Вихователь має бути готовим до щирої розмови про власні переживання та безоцінне прийняття будь-яких суджень дітей. Для вибудови довірливих

стосунків краще користуватися технологією «активного слухання», «Я-повідомленнями», позитивними «Ти-повідомленнями».

Пояснимо детальніше, чому розмову про самоповагу та повагу до інших бажано вести з невеликою підгрупою дітей (5—7 осіб).

По-перше, обговорення цих питань має показати дітям їхній до певної міри інтимний характер, що потребує делікатності, належної тональності й камерності. Дитина має відчувати, що пишатися собою, хвалитися, утримувати увагу на собі можна лише до певної міри. І от цю міру має задати делікатний педагог! Напевне, кричати про себе, свої добрі наміри, вчинки, переживання щодо свого «Я» негарно.

По-друге, потреба в такій розмові може виникнути спонтанно, стимулом може стати будь-яка ситуація. Приміром, хтось із дітей приніс печиво і пригощає всіх, або інша ситуація — хлопчина намагається «приватизувати» машинку. Як одразу тут не поговорити з дітьми про піклування один про одного. Зрозуміло, що скликати всіх дітей до такої розмови не варто, достатньо тих, що присутні і є свідками ситуації. Вихователь має бути готовим до такої розмови в будь-яку мить. Отже, він має володіти основними категоріями, уміти правильно пояснити дітям і налаштувати їх на правильне розуміння ситуації. У запропонованих бесідах вагоме місце посідають невербальні прийоми, а саме: ігри, під час яких моделюються дитячі стосунки, малювання, виготовлення аплікації, поробок, у яких малюки відображають власні враження, почуття. Це зроблено свідомо, оскільки діти дошкільного віку володіють обмеженими можливостями у проговорюванні суджень про свої почуття й переживання. Зокрема, відомо, що кожна людина відчуває значно більше, ніж спроможна про це розповісти. Не варто вимагати від дітей однозначних формулювань, обов'язкових обґрунтувань, а бажано підтримувати спонтанні висловлювання та заохочувати до вияву почуттів різними способами.

Пропонуємо вашій увазі опис різних методів і прийомів роботи з дітьми, які можуть сприяти розвитку самоповаги в дітей та вихованню шанобливого ставлення до інших людей.

Перші чотири бесіди (1—4) спрямовуються на збагачення уявлень дитини про себе й інших людей; розширення та поглиблення уявлення про таку моральну категорію, як пошановування іншої людини; навчання вміння передавати своє поштивне ставлення до людей словами, жестами, вчинками.

Друга група бесід (5—7) — на розвиток елементарної рефлексії в дітей — здатності до самоспоглядання та самооцінки. Цей механізм самосвідомості лише починає складатися в дошкільників, які пробу-

ють звертати свій погляд на самих себе й оформлювати свої думки і враження у певних словесних конструкціях. Звідси й труднощі у словесних формулюваннях, оцінках тощо. Вік учасників таких занять має бути не меншим ніж 5,5—6 років. Як свідчить практика, діти залюбки залучаються до таких ігор, із задоволенням говорять про себе, свої враження і почуття.

Зауважуємо, що запроновані форми роботи з дітьми мають комплексний характер, тобто містять різні методи, що разом здатні забезпечити розвивальний ефект. Передбачається систематичне і послідовне їх застосування. Подані матеріали мають вигляд традиційних занять, в основі яких — бесіда з дітьми. Обговорення питань із дітьми має обов'язково доповнюватися іграми, вправами, образотворчою діяльністю. До того ж у цій роботі має домінувати правильно організована активність дитини, під час якої вона пізнає себе, вдається до самооцінювання, виробляє стратегію поведінки.

Утім, вихователь у своїй роботі може використовувати й окремі фрагменти, доповнюючи та змінюючи їх. Наголошуємо: завдання не в тому, щоб зібрати дітей і розповісти їм про повагу та самоповагу, а в тому, *щоб допомогти дитині виробити власну позицію через включення її до розмови та різних видів діяльності*. Завдяки об'єднанню дітей у невеликі підгрупи можна буде вислухати кожную дитину та реалізувати через різні справи. У запропонованих конспектах окремі фрагменти викладені детально, інші — подані лише в загальному вигляді. Це зроблено для того, щоб допомогти вихователю сформулювати складні для нього позиції щодо самоповаги, поваги тощо. Сподіваємося на щире зацікавлення запропонованими конспектами і бажання застосувати їх на практиці. Успіхів вам!

Тематика бесід: «Повага до людей: що це?»; «Як показати людям, що ми їх поважаємо?»; «Моя родина — мої друзі!»; «Я шаную друзів — друзі шанують мене!»; «Поговоримо про мене: який я, що можу?»; «Я шаную себе!»; «Я — майстер!».

Розглянемо докладніше структуру та зміст таких бесід.

Бесіда 1. Повага до людей: що це?

Завдання: збагатити уявлення дітей про чесноти навколишніх людей та шанобливе ставлення до них; викликати бажання різними способами вшановувати дорослих і однолітків.

Бесіду можна розпочати з опису та обговорення проблемної ситуації, характерної для життя дітей (використати картину, фрагмент із кінофільму, ситуацію з життя). Один із варіантів подаємо далі.

Вихователь. Діти, розповім вам історію про Тетянку і Дмитрика та їх друзів із дитячого садка. Подивіться, вони зображені на цій картині. Зверніть увагу, які красиві іграшки в них, світле і просторне приміщення. Проте діти чимось засмучені. Зверніть увагу, дівчинка ось-ось заплаче, а хлопчики дивляться з-під лоба, начебто чимось ображені.

— Як ви гадаєте, що відбувається?

Вихователь вислуховує різні варіанти, які наводять діти.

Вихователь. Уся біда в тому, що ніяка спільна справа в них не виходить. Починають гратися, але не можуть розподілити справедливо іграшки і обов'язково посваряться; збираючись на вулицю, починають штовхатися, і обов'язково хтось розплачеться. Буває й так, що в когось не виходить малюнок чи поробка, а всі замість того, щоб поспівчувати чи допомогти, починають зловтішатися.

Запитання до дітей:

1. Як ви гадаєте, у чому тут справа? (Чому так відбувається? Чому діти не можуть дружно гратися?) Діти називають різноманітні причини, вихователь погоджується з ними, водночас підводить до наступного запитання.

2. Чи можна стверджувати, що діти сваряться, б'ються тому, що не шанують чи не поважають один одного?

3. Як ви розумієте, що означає поважати іншу людину? Дітям важко визначитися із цим запитанням. Вихователь підтримує їх думки про те, що шанувати означає дарувати мамі квіти, допомагати збирати іграшки, ділитися смачним печивом, гратися зі своїми братиками й сестричками, допомагати мамі мити посуд тощо.

4. За що ви поважаєте інших людей? Вихованцям потрібно нагадати конкретні ситуації, у яких знайомі їм дорослі чи діти робили добрі справи і заслужили шанобливе ставлення.

5. Як ви демонструєте (показуєте) своє шанобливе ставлення до людини?

Узагальнювальна розповідь вихователя.

Справді, навколо нас величезна кількість людей, які достойні шанобливого, поштитового ставлення до себе. Людей варто шанувати і за доброту, і за чуйність, старанність у роботі, прагнення все зробити самостійно тощо. Поважати іншу людину означає всім своїм виглядом показати, що вона подобається вам, що ви раді зустрічі з нею. Для цього частіше усміхайтесь, використовуйте «чарівні» слова, пропонуйте свою допомогу, співчуйте тощо.

Пограємо в гру, яка називається «Усміхнись і скажи «чарівне» слово». «Чарівні» — це такі слова, які справді здатні творити дива: промовляючи їх, можна показати, як ми поважаємо людину, як гарно виховані, як по-доброму ставимося до інших людей.

Гра «Усміхнись і скажи «чарівне» слово»

Зміст гри. Діти сидять у колі й по черзі один до одного доторкуються долоньками, передаючи свою повагу, і говорять поштиві слова. Приблизний перелік слів, що можуть бути використані: «спасибі», «дякую», «прошу вас», «будь ласка», «вибачте», «дозвольте», «перепрошую», «будьте добрі», «ласкаво прошу» тощо. Гра триває доти, доки звучатимуть слова.

Той, хто знає найбільше таких слів, отримує титул — «Принц Чародій» (дитині вручається корона та «чарівна» паличка). Цього дня їй надаються особливі права, наприклад, до кого вона доторкнеться паличкою, має сказати «чарівне» слово, рухом палички може зупинити сварку, розпочати гру чи змагання.

Гра «Обери картинку»

Зміст гри. Кожна дитина отримує набір із картинок, де є сюжети, зміст яких можна розцінити як прояв шанобливого чи нешанобливого ставлення до інших. Наприклад, зображення, де хлопчик дарує квіти, бешкетник кидає снігові кульки на дітей, дівчинка допомагає мамі мити посуд, дівчинка ховає іграшку за спину, хлопчики допомагають бабусі перейти дорогу тощо. Дітям пропонується розкласти картинки на дві купки: в одну, де зображені прояви шанобливого, уважного, прихильного ставлення; у другу — неуваги, недобррозичливості, грубощів тощо.

Далі пропонується пояснити принципи поділу. Якщо хтось із дітей відчуває труднощі з трактуванням сюжету, варто залучити для допомоги інших. У разі потреби дорослий допомагає дітям виділити зміст поштивного ставлення за допомогою навідних запитань, підказок, власного пояснення.

У підсумку заняття можна запропонувати дітям гру. Орієнтуючись на картинки, діти продовжують речення: «Поважати іншу людину означає ... дарувати їй квіти, говорити компліменти, співчувати, говорити «чарівні» слова, поступатися місцем тощо».

Бесіда 2. Як показати людям, що ми їх поважаємо?

Завдання: наблизити дітей до розуміння того, що шанобливого ставлення до себе заслуговує велика кількість людей, і кожна дитина в будь-який момент може продемонструвати друзям та дорослим своє шанування.

Напередодні бесіди на зазначену тему доцільно провести індивідуальну розмову з дітьми для активізації їхніх уявлень щодо людей, які їх оточують. Вихователь у повсякденному житті звертає увагу на хороші вчинки різних людей. *(Кухар смачно приготувала кисіль, варто їй за це подякувати; мама Наталі пригостила всіх дітей печивом — яка вона уважна й добра людина! Методист Ірина Петрівна принесла нові книги — як приємно, що вона подбала про дітей!)* Протягом певного часу варто підсилити увагу дітей один до одного приблизними запитаннями такої неформальної розмови:

— З ким ти дружиш?

— Чим тобі подобається твій друг?

— З ким ти любиш спілкуватися вдома?

— Кого з дорослих у дитячому садку ти знаєш?

— Чим тобі подобаються ці люди?

Заняття можна почати із «сюрпризного» моменту. Вихователь приносить лист, який надійшов до групи дитячого садка (бажано, щоб лист був справжнім на вигляд). Лист надіслала дівчинка Оленка. У ньому вона пише про те, що часто свариться з іншими дітьми та дорослими. Їй говорять, що вона нешанобливо ставиться до них. Дівчинка просить розповісти, що означає «шанобливо ставитися до інших людей». Вихователь пропонує допомогти Оленці, написати їй листа і пояснити, що означає шанувати людину. Педагог записує всі відповіді дітей, зачитує їм лист і пропонує продовжити розмову.

Приблизний зміст листа: «Люба Оленко! Ми обговорили з дітьми питання, яке ти нам поставила. Ось що вони тобі радять. Іра говорить, що потрібно частіше використовувати «чарівні» слова, Таня — завжди допомагати іншим, Олег — слухати уважно, Сергійко — допомагати нести важку сумку...».

Бажано, щоб у змісті листа прозвучала думка кожної дитини. Листування з дівчинкою Оленкою як педагогічний прийом можна використовувати й на інших заняттях.

Запитання бесіди:

1. Кого ви поважаєте? Якщо діти називають лише своїх рідних, то варто подати навідні запитання. Наприклад: чи поважаєте нашу медсестру Тетяну Іванівну, нашого водія Миколу Івановича тощо. *(Вихователь свідомо називає імена людей, яких діти щодня бачать, але не зараховують їх до категорії пошанованих.)*

2. За що ви поважаєте цих людей? Вихователь нагадує, що медсестра постійно турбується, щоб їжа була смачною, слідкує за здоров'ям,

а Микола Іванович забезпечує вчасну доставку продуктів (нагадує, як одного разу зламалася машина, і він усі продукти приніс у руках).

3. Як ці люди дізнаються, що ви їх поважаєте? Що ви для них приємне робите? Які слова використовуєте?

Узагальнювальна розповідь вихователя.

Навколо нас багато людей, гідних шанобливого ставлення. Це і ваші батьки, яких ви не лише любите, а й шануєте, і ваші родичі, і друзі в дитячому садку і вдома, і дорослі, що оточують вас любов'ю і піклуванням. Поштиво варто ставитися до будь-якої людини, яка щиро поважає інших, намагається добре працювати. Кожен із вас вміє по-своєму виразити шанування іншій людині: допомогти мамі готувати вечерю, поділитися зі своїм другом цукеркою, поступитися місцем у транспорті, не забути подякувати продавцеві у магазині, привітати зі святом кухаря в дитячому садку, сказати комплімент другові тощо. Коли до нашої групи заходить Тетяна Іванівна, ми завжди їй усміхаємося, пропонуємо присісти. Можна в будь-яку мить людині, яку ви шануєте, усміхнутися, потиснути руку, сказати: «Я шаную тебе», «Я вдячний тобі» тощо.

Сигналом вашого доброго, шанобливого ставлення до іншої людини завжди є добре слово та гарний вчинок. Кожній людині приємно почути комплімент — хороші слова про себе.

Гра «Естафета компліментів»

Зміст гри. Використовується для того, щоб допомогти дітям виявити найкращі почуття до своїх однолітків та розширити відповідний словник.

Вихованці (10—12 дітей) сидять на стільчиках у колі. Вихователь каже про те, що кожна дитина заслуговує на приязне ставлення й добре слово («Добре слово і кішці приємне!»). Важливо вчасно сказати тепле, приємне слово своєму товаришу. Подивіться, хто сидить біля вас, а ще уважніше — хто сидить через одного від вас. Напевне, вам ця дитина приємна, і сьогодні ви можете сказати їй добре слово, тобто комплімент. Але його треба передати через дитину, яка сидить поряд із вами. Для цього слід промовити: «Тетяно, передай Миколці, що мені подобається, як він ставиться до дівчаток». Завдання вашої сусідки полягає в тому, щоб точно передати зміст комплімента. Це звучатиме так: «Іринці подобається, як ти, Миколко, ставишся до дівчаток. Передай, будь ласка, Оленці, що мені подобається, як вона вміє малювати». Гра має тривати доти, доки кожна дитина почує комплімент.

Під час обговорення гри вихователь ставить такі запитання:

— Що ви відчували, коли чули комплімент на свою адресу?

— Чи важко було самому говорити компліменти?

— Які компліменти виявилися неочікуваними?

— Який комплімент вам сподобався найбільше?

Можна скористатися дещо простішим варіантом гри, яка називається «Ланцюжок компліментів».

Зміст гри. Діти сидять у колі. Передаючи м'яч один одному, говорять компліменти: «Ти добрий», «Ти розумний», «Ти красивий» тощо. Вихователь ініціює використання таких слів, як «самостійний», «завжди доводиш розпочату справу до кінця», «чемний», «старанний», «вимогливий», «порядний», «чесний», «сміливий», «скромний», «відповідальний» тощо.

Малювання на тему «Кого я шаную».

Малюнки та розповіді дітей за змістом малюнків записуються і розміщуються на виставці, яка має назву «Дошка пошани». Цю частину можна винести за межі спеціального заняття.

У такому випадку заняття закінчиться заключним словом вихователя після гри-тренінгу «Ланцюжок компліментів».

Якщо діти роблять малюнки, вихователь разом із ними розглядає їх, ведеться розмова про те, хто забражений на малюнку, за що дитина шанує цю людину, як вона шанобливо ставиться до неї.

Бесіда 3. Моя родина — мої друзі!

Завдання: акцентувати увагу дітей на членах своєї родини, які за-слуговують уважного та шанобливого ставлення до себе.

Заняття розпочинається з читання вірша В. Гринька «Сім».

Мама, тато, дід, бабуся —

Всіх назву, не помилюся.

Старший братик і сестричка —

В нас сімейка невеличка.

Не спиняйте, бо зіб'юся:

Мама, тато, дід, бабуся...

Старший брат, сестра і я —

Отака у нас сім'я.

Нам лічилочку на «сім»

Повторити треба всім.

Вихователь ставить дітям запитання:

1. Як ви гадаєте, чому віршик має назву «Сім»?

2. Сім'я, родина завжди складається із семи осіб?

3. Хто є у вашій родині?

Вихователь пропонує намалювати членів своєї родини. Малюнки розміщуються на стенді, діти їх розглядають, проводиться бесіда. Під час обговорення малюнків можна використати такі запитання до дітей:

1. Хто є у вашій родині? Які вони? (Як звати, хто найстарший, хто наймолодший?)

2. На кого з членів родини ви найбільше схожі (зовнішнім виглядом, вдачею)?

3. Хто вас особливо любить у родині? За що? Як ви про це дізнаєтеся?

4. Як ви шануєте членів своєї родини: бабусю, дідуся, маму, тата? (Чи робите для них якісь хороші справи, чи уважні до них, чи готові прийти на допомогу, чи співчуваєте, коли хтось із них нездужає?)

5. Як шанує вас мама, тато, бабуся, дідусь (чи прислухаються вони до ваших бажань, намагаються допомогти, захищають вас, грають із вами, купують іграшки та книги)?

6. Як вони шанують один одного (чи опікуються один про одного, дарують подарунки, допомагають один одному)?

7. Які події у вашій родині засвідчують, що всі ви шануєте один одного (спільний відпочинок, святкування днів народження, вибір подарунків, допомога тощо)?

8. Які слова вам хотілося б сказати про свою родину? Яка ваша родина (дружна, весела, міцна, щаслива, велика, спортивна, працьовита)?

Вихователь читає вірш «Шана старшим» (посібник «Українське дошкілля»).

Діти любі, — каже мати,
Треба старших шанувати!
То дасть Господь всього світа
Вам прожити довгі літа.
Варт пошани сивий волос,
І старий тихенький голос,
І до зморщок придивіться,
Станьте ближче, поклоніться!

Ігрова вправа «Кольорова родина»

Кожна дитина отримує однаковий набір пазлів (серія пазлів під назвою «Кольорова родина» містить картинки із зображенням родини вовків, лисиць, зайців). Специфіка гри полягає в тому, що кожний набір недоукомплектований однією деталлю (це навмисне робить вихователь). Розмістивши пазли і склавши картинку, діти помічають, що на них бракує однієї деталі. Вихователь допомагає дітям, додавши потрібний пазл. Врешті-решт, у кожної дитини виходить повна картинка із зображенням родини тварин. Ідея полягає в тому, щоб показати дітям, як без однієї частинки не виходить цілісна картинка, так і без одного члена не буває дружньої і щасливої родини.

За результатами гри відбувається обговорення.

Приблизні запитання:

— Яке сімейство у вас вийшло?

— Звідки зрозуміло, що це одна родина?

— Чим відрізняються тато і мама від своїх діточок?

— Звідки зрозуміло, що вони люблять один одного?

Гра «Я шаную свою родину тому, що...»

Зміст гри. За лічилкою обирається ведучий, який загадує, чому він шанує свою родину. Решта дітей відгадує, пропонуючи свої варіанти (підключаються одне про одного, допомагають, дарують подарунки, разом працюють, весело відпочивають, ходять у зоопарк, святкують Новий рік, разом їздять на море, купують цікаві книги тощо).

Узагальнювальне слово вихователя.

Як добре, що в нас є родини — найближчі для нас люди. Як добре, коли родина дружна і всі шанують один одного. Кожен із вас також може зробити свій внесок у зміцнення своєї родини — шанобливо ставитися до всіх членів. Ви побачили, що повну картинку з пазлів неможливо скласти, якщо не вистачає хоча б однієї маленької деталі. Отак і в родині: і ви, і ваш тато, і ваша матуся, і бабуся, і дідусь — усі потрібні, і якщо хтось нездужає чи щось не виходить, то це турбує всю родину. Можна сказати, що родина для кожного з нас — це група підтримки, яка завжди готова прийти на допомогу.

Бесіда 4. Я шаную друзів — друзі шанують мене.

Завдання: розширити уявлення дітей про коло людей, достойних шанобливого ставлення до себе, переконати дітей у чеснотах їхніх однолітків.

Заняття розпочинається з читання вірша І. Блажкевич «У дитячому садку»:

Наш Іванко в дитсадку,

Як барвінок у вінку,

А навколо нього друзі,

Як весною квіти в лузі,

Завели швидкий танок —

Звеселили дитсадок.

Запитання до дітей:

— Про кого цей вірш?

— Які у вас є друзі?

— За що ви їх шануєте? За що вони шанують вас?

Сьогодні ми поговоримо про ваших друзів.

Гра «Намалюємо своїх друзів у вигляді квітів»

Зміст гри. Дітям пропонується уявити, що добрий чарівник перетворив їхніх друзів на різні квіти і помістив у велику гарну вазу. Діти мають подумати, якими саме квітами можуть бути друзі, і відобразити це в малюнках.

Після закінчення роботи вихователь пояснює, чому саме та чи інша квітка символізує друга, допомагає дітям виділити важливі характеристики своїх однолітків. Наприклад: «Даринку ти зобразив у вигляді троянди. Чи можна сказати, що вона така ж ніжна і міцна, як ця квітка? Ось тюльпан, як дуже рання весняна квітка, мабуть, символізує сміливість Сашка. Ця ромашка, напевне, — наша Іринка, у неї білі стрічечки, як пелюстки ромашки»).

Гра «Сонечко, усміхнись!»

Зміст гри. Гра спрямовується на активізацію почуття причетності до єдиної спільності. Кожна дитина отримує фігуру — частину від цілісного зображення сонця. Вихователь пропонує дітям розглянути свої частини і відповісти на запитання: чи достатньо лише однієї твоєї фігури, щоб усміхнулося сонечко; чи може усміхатися сонечко без твоєї фігури? Для того щоб перевірити дитячі твердження, пропонується всім разом викласти сонечко зі своїх частинок. Під час роботи вихователь звертає увагу дітей на те, що це спільна робота, і якщо хоча б однієї частинки не буде, сонечко не усміхнеться. Можна заінтригувати дітей і одну частинку взяти вихователю. Побачивши, що сонечко не усміхається, діти переконуються, що внесок кожного є дуже важливим. Вихователь робить висновок: кожна дитина, і Тетянка, і Макс, і Олеся... (називає всіх дітей) є дуже важливими для нас. Ми всі потрібні один одному і всі заслуговуємо на шанобливе ставлення.

Можна використати інший варіант гри. Діти діляться (за лічилкою) на команди, і кожна викладає своє сонечко (більше, менше, різного кольору).

Гра «Без кого я не можу обійтись?»

Зміст гри. Діти сидять у колі, перекидаючи один одному м'яч, промовляють: «Я не можу обійтись без... (називає ім'я дитини, якій кинуть м'яч), тому що вона... (самостійна, старанна, добра, розумна, справедлива, гарна, весела, смілива, сильна)». Вихователь має можливість у цій грі виділити й підтримати дітей, які не мають особливого авторитету серед однолітків, наприклад: «Я не можу обійтись без Настусі, бо в неї гарна усмішка і добра вдача», «Я не можу обійтись без Дмитрика, бо він завжди готовий прийти на допомогу».

Гра «Чим я схожий і чим відрізняюся від інших»

Зміст гри. Дітям пропонують набори різних предметів (ручки, зошити, різні листівки, іграшки, сувеніри тощо). Потрібно знайти дитину, яка має такий самий предмет, та обговорити з нею два питання: чим ми схожі й чим відрізняємося. Йдеться про одну-дві характеристики. Вихователь наголошує, що можна брати до уваги будь-які характеристики: зовнішній вигляд, одяг, інтереси, уподобання тощо. Вихователь вислуховує кожну пару дітей і робить висновок про те, що всі діти чимось схожі між собою і чимось відрізняються.

Обговорення з дітьми питань:

— Як варто ставитися до того, що люди схожі між собою?

— Як варто ставитися до того, що люди різні?

Вихователь заохочує дітей до висловлювань (радісно жити в різноманітті, в іншого можна завжди чогось повчитися, можна знайти собі друга, разом святкувати тощо).

Закінчується заняття тим, що вихователь пропонує дітям обрати колір, зафарбувати долоньку та залишити її слід навколо викладеного сонечка. Головна ідея: «Усі ми різні. Як добре, що всі ми різні!».

Бесіда 5. Поговоримо про мене: який я, що можу?

Завдання: активізувати рефлексію, стимулювати дітей до самопоглядання, самоаналізу та самооцінки.

Вихователь. Кожна людина починається зі свого імені. Ось мене звати Олена Іванівна. Це означає, що мого тата звати Іван, а мене — Оленою. Коли я була маленькою, мене не називали Оленою Іванівною, а — Оленкою, як ми називаємо наших дівчаток. Кожен із вас також має своє ім'я. Ваші тата й мами довго думали, як вас назвати, радилися із дідусями й бабусями. Вони хотіли, щоб ваше ім'я вам допомагало, захищало, щоб ви ним пишалися. У нас є і Дмитрик, і Сергійко, й Іринка (вихователь називає усіх дітей).

Пропонує розповісти, чому дитину назвали саме так і що означає її ім'я. Якщо діти відчують труднощі, вихователь сам роз'яснює значення імені.

Виготовлення бейджиків.

Вихователь розповідає, навіщо потрібні бейджики (на них всі пишуть свої імена для того, щоб малознайомі люди могли звертатися один до одного на ім'я). Пропонує дітям самостійно виготовити для себе бейджик, написавши своє ім'я друкованими літерами та прикрасивши його. Якщо хтось цього не вміє робити, вихователь пише на окремому аркуші, а діти перемальовують. Бейджик можна прикріпити

на одяг, позначити ним шафу для роздягання або своє ліжко. Замість бейджиків можна виготовити плакати з дитячими іменами, а потім прикрасити ними групу.

Вихователь розповідає про те, що одні й ті самі імена можуть звучати по-різному. Ось наприклад, у нас є Женя, його ще називають Євген, а мама називає — Женюля, або Сашко — Саша, Олександр, Лесик, або Наталка, Наталя, Наталочка. Бажано знати і користуватися не лише повним ім'ям, а й пестливим: тим, яким називають дитину матусі, бабусі, братики та сестрички. Кожній людині приємно чути своє пестливе ім'я. Ще важливо ім'я дитини промовляти лагідно, спокійно, усміхаючись. Вихователь пропонує пограти у гру і спробувати запам'ятати й використати різні варіанти імен та повчитися промовляти імена дітей лагідно і привітно, наприклад: як вас називають вдома ваші рідні (вихователь дає можливість кожній дитині сказати про свої варіанти імені).

Гра «Моє ім'я»

Зміст гри. Діти сидять по колу, доторкуючись один до одного долоньками, повторюють варіанти імені сусіда, а потім називають варіанти свого імені: «Це — Таня, Танечка, Танюша, а я — Саша, Сашко, Лесик».

Ігрова вправа «Впізнай себе»

Вихователь. Усі ви відрізняєтесь один від одного. Я ніколи вас не плутаю, бо всі ви дуже різні. Ось Тетянка має русяве довге волосся, а Іринка — біляве; Дмитрик — синьоокий, а Іванко — кароокий. Наталя любить малювати, а Олеся — співати. Розгляньте уважно один одного. Зараз пограємо у гру «Впізнай себе»: я буду про когось із вас розповідати, а ви спробуєте відгадати, про кого моя розповідь. Потім хтось інший описуватиме, а ми всі будемо відгадувати.

— Послухайте першу розповідь. Це дівчинка, її ім'я розпочинається на літеру О. Вона має довге чорне волосся, любить їсти бабусині булочки. Вона весела й добра дівчинка. Якось вона пішла з мамою до супермаркета і заблукала. Але дівчинка не розгубилася, підійшла до касира і попросила, щоб зробили оголошення для її мами. Хто себе впізнав у цій розповіді? Правильно — це наша Оля, Олечка.

— Олю, чи все правильно я про тебе розповіла? Можливо, ти хочеш щось додати про себе?

Далі вихователь пропонує дітям скласти оповідання про своїх однолітків. Він активно включається в гру, додаючи інформацію на кшталт: можливо, ця дівчинка дуже любить цукерки; можна сказати, що це дуже

добрий і щедрий хлопчик; можливо, ця дівчинка дуже швидко бігає. Кожне вдале впізнавання дитиною самої себе викликає аплодисменти.

Вихователь. У кожного з нас є риси, які нам дуже подобаються і якими ми пишаємося. Є риси, яких ми хотіли б позбутися. Наприклад, я пишаюся тим, що дуже люблю свою роботу і вас, а хотіла б позбутися поганої звички, бо часто гублю свої окуляри. Якщо ми зрозуміємо, що нам у собі не подобається, то зможемо подолати недоліки. Подумайте, якими своїми рисами ви пишаєтеся, які особливо вам подобаються, які — не подобаються, які ви хотіли б змінити.

Гра «Мені подобається і мені не подобається...»

Зміст гри. Кожна дитина отримує лист, поділений на два рівні прямокутники. На одній половині дитина намагається зобразити, чим вона собі подобається, на другій — чим не подобається. Як правило, дітям важко визначитися саме з другою частиною завдання, тому їх можна налаштувати на те, що можна говорити ніби як не про себе. Наприклад: що не подобається в інших людях?

Після завершення роботи діти презентують себе і свої малюнки, сказавши: «Я — Таня і мені подобається...» або «Я — Таня і мені не подобається...». Роботи дітей розміщуються на окремому стенді.

Бесіда 6. Я шаную себе.

Завдання: розвивати в дітей механізми рефлексії; вчити означувати словами переживання щодо власного «Я».

Заняття розпочинається з ігрової вправи: «Світ мой, зеркальце, скажи...»

Вихователь. Діти, я вам загадаю загадку про найважливішу людину на Землі. Ця людина — поки що дитина, але вона дуже добра і хороша дитина, завжди намагається допомогти іншим, дуже старанна в різних справах. Вона завжди радіє, коли може бути корисною і потрібною для мами, тата, мене і своїх друзів.

— Як ви гадаєте, хто ця дитина?

— Ви зможете знайти відповідь на це запитання, якщо подивитесь у дзеркальце.

— Кого ви там бачите? Таню, кого ти бачиш? Олесю, а ти? Ти, Андрійку?

Оце і є відповідь на запитання. Отож найважливіша людина на Землі це — Таня, Іра, Саша, Оля... (вихователь називає всіх дітей). Я вас усіх дуже поважаю і люблю.

Запитання до дітей:

1. Чи шануете ви самі себе?

2. Що ви при цьому відчуваєте? (Чи тепло і радісно у вас на душі, чи гарний у вас настрій, чи хочеться сміятися, стрибати, чи хочете розповісти про це комусь?)

3. За що ви себе поважаєте? (Чи поважаєте ви себе за те, що добре ставитеся до друзів, намагаєтеся допомагати мамі та друзям, ділитися солодощами, старанно виконуєте доручення вихователя, вмієте багато чого робити самостійно, уважні й турботливі до інших людей?)

4. Хто шанує вас? (Чи шанують вас родичі, вихователі, друзі?)

5. Як ви про це дізналися? (Чи можна сказати, що вихователь вас шанує, якщо уважно слухає вас, усміхається, намагається допомогти, коли це потрібно? Чи можна сказати, що вас шанує товариш, якщо він запрошує до гри? Чи можна сказати, що вас шанує бабуся, якщо вона завжди дає мудру пораду, готує для тебе щось смачненьке на сніданок, дарує подарунки?)

Узагальнювальне слово вихователя.

Так, себе поважати дуже приємно. Коли ти постарася і добре виконаєш доручення, коли в тебе щось не виходить, а ти все-таки намагаєшся зробити справу самостійно, коли допоможеш слабшому, коли дуже хочеться самому гратися іграшкою, а ти все-таки поділився із другом, — душа наповнюється радістю, ти відчуваєш себе молодцем! Добра справа свідчить сама за себе і переконує, що кожен із вас — дуже важлива і потрібна людина на Землі, яка заслуговує пошани, добра й уваги з боку інших людей. Ви дуже потрібні мені, вашим татам і матусям, бабусям і дідусям, братикам і сестричкам, друзям.

— Я радію, коли вранці зустрічаю вас, я сумую, коли у вас щось не виходить. Ваші батьки, шануючи вас, вислуховують, захищають ваші права, стежать, щоб вас ніхто не ображав, допомагають, коли ви стикаєтеся з труднощами. Вони дарують подарунки, намагаються купити красиві іграшки та одяг, дуже сумують, коли ви хворієте.

Коли хто-небудь вас ображає, відбирає речі, не слухає ваших пояснень, грубо перериває, б'є — це свідчить про неповагу до вас. І тоді кожному сумно від цього. У таких ситуаціях слід звернутися до батьків чи вихователів і розповісти, що вас ображають.

Малювання на тему «Як я шаную себе...»

Вихователь пропонує пригадати ситуації, коли дитина відчувала самоповагу. Наштовхнути дітей на роздуми допоможуть картинки. Наприклад: старша дитина втішає малюка і дає йому іграшку, дівчинка допомагає мамі мити посуд, хлопчик ділиться з другом цукерками, дитина ремонтує машинку тощо.

Запитання вихователя до дітей щодо змісту картинок:

— Чи можна себе шанувати, якщо ти допоміг слабшому, допомагаєш мамі, ділишся з друзями, вмієш відремонтувати іграшку?

Якщо в дітей виникають проблеми з вибором змісту малюнка, вихователю варто в безпосередній розмові допомогти визначитися.

На завершення заняття діти розповідають про зображене на своїх малюнках: у яких ситуаціях вони відчували самоповагу. Вихователь узагальнює відповіді дітей, роблячи акцент на тому, що поважати себе приємно, і кожна дитина заслуговує шанобливого ставлення до себе.

Бесіда 7. Я — майстер!

Завдання: активізувати рефлексію дитини щодо її можливостей та вмій; допомогти пережити позитивні почуття щодо власної спроможності в різних справах.

Попередня робота з дітьми полягає в тому, що до заняття діти готують (за допомогою батьків і вихователів) власні поробки: малюнки, вишивки, аплікації, витинанки, фігурки з пластиліну тощо.

Перед заняттям поробки виставляються на загальний огляд. Діти розглядають роботи. Вихователь звертає увагу на складність, оригінальність виконаних робіт.

Запитання до дітей:

1. Як називається ваша робота? Чому ви вирішили зробити саме цю поробку?

2. Яка частина роботи була особливо приємною? Що особливо тішило? Що ви відчували під час виконання роботи?

3. Які труднощі у вас виникли під час виготовлення продукту? Що було важким? Що не виходило? До кого ви зверталися за допомогою?

4. Що б ви хотіли змінити у своїй роботі? Що вас не зовсім влаштовує? Якби можна було щось змінити, що б ви зробили?

5. Що ви відчували, коли закінчили свою роботу? Який у вас зараз настрій? Чи приємно відчувати себе молодцем, вмілою людиною, а можна сказати «маленьким майстром»?

Оцінка дітьми власної роботи.

Вихователь пропонує дітям оцінити власну роботу, взявши до уваги такі основні характеристики: самостійність (не звертався за допомогою; звертався раз-двічі; майже всю роботу зробила мама чи тато), старанність (дуже старався, якщо не виходило, то переробляв; не виходило, і трішки допомогла мама; почав робити, але не вийшло, і роботу закінчила мама чи тато).

Щоб підсилити в дітей інтерес до проведення самооцінювання, можна доповнити його ігровими моментами. Наприклад, використати жетони різного кольору чи фішки, які символізують різні прояви ставлення дитини до виконання своєї роботи (сині, блакитні, блідо-голубі й червоні, рожеві й блідо-рожеві жетони). Кожна дитина обирає ті кольори, які відповідають її уявленню про характер ставлення до виготовлення поробки.

Після закінчення з дітьми ведеться розмова про вибір кольорів: які кольори ти вибрав? Чому обрав саме ці кольори? Який колір ти зміг би змінити вже сьогодні?

Гра «Що майстру потрібно?»

Діти поділяються на підгрупи по п'ятеро-шестеро осіб (за лічильною чи певною ознакою, наприклад різнокольоровими листівками, чи різними геометричними формами). Із «чарівної» скриньки дістають малюнки із зображенням різних професій: будівельника, кухаря, водія, лікаря, учителя тощо. Завдання полягає в тому, щоб дібрати для своєї професії необхідне обладнання (картинки з відповідним зображенням) та назвати характеристики, які є важливими для її виконання. Вихователь активізує слова: старанність, охайність, самостійність, винахідливість.

Узагальнювальне слово вихователя.

Якщо людина вміє щось добре робити, то її називають майстром. Такі люди прикрашають наше життя. Майстри завжди намагаються зробити свої речі своєрідними, не схожими на інші, докладають усіх зусиль, щоб їхні вироби сподобалися людям. Вас теж можна назвати маленькими майстрами, оскільки кожен із вас прагнув виконати свою роботу якнайкраще, намагався обходитися без допомоги своїх батьків. Дуже добре, коли кожен із вас може сказати про себе: «Я — вмілий, старанний, самостійний».

Шановні вихователі! Ви ознайомилися з конкретними методичними прийомами, що спрямовуються на підтримку в дітей ціннісного самоставлення та виховання шанобливого ставлення до людей. Це непрості питання, водночас не потрібно їх спеціально ускладнювати. Діти потребують щирої, відвертої розмови та умов для поступового нагромадження повноцінного предметно-практичного досвіду та спілкування. Як і всі дорослі, діти хочуть шанувати себе — переживати радісні, приємні почуття щодо своєї спроможності до різних справ, самостійності, прийняття іншими. Як бачимо, для педагогів та батьків залишається зовсім небагато роботи. Слід шанувати дитину, сприяти пізнанню нею світу й самопізнанню, допомагати їй відкривати своє «Я» через активне життя та діяльність, захищати від натиску й диктату, підказувати, як можна обстоювати себе.